

Література

1. Лозицька Т. Ю. Дослідження ставлення учителів до медіа як засобів навчання / Т. Ю. Лозицька [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vlush/Ped/2010_17_1/8.pdf
2. Медиакультура особистості: соціально-психологічний підхід: навчальний посібник / [О. Т. Баришполец, Л. А. Найдьонова, Г. В. Мироненко, О. Є. Голубєва, В. В. Різун та ін.]; за ред. Л. А. Найдьонової, О. Т. Баришпольця. – К. : Міленіум, 2010. – 440 с.
3. Мокрогуз О. На шляху до запровадження медіаосвіти в українській школі / Олександр Мокрогуз // Збірник статей Третьої міжнародної науково-методичної конференції «Практична медіаграмотність: міжнародний досвід та українські перспективи». – Київ. : Центр Вільної Преси, Академія української преси, 2015. – С. 184–195.
4. Назарук Ю. Медіаосвіта як сучасний напрям освітнього процесу в дошкільному навчальному закладі / Юлія Назарук // Збірник статей Третьої міжнародної науково-методичної конференції «Практична медіаграмотність: міжнародний досвід та українські перспективи». – Київ. : Центр Вільної Преси, Академія української преси, 2015. – С. 113–121.
5. Савченко Н. Імідж сучасного вчителя: актуальність та перспективи наукових розвідок / Наталія савченко // [Електронний ресурс] : <http://pedagogika.at.ua/>
6. Федоров А. В. Медиаобразование: вчера и сегодня. / А. В. Федоров – М. : Изд-во МОО ВПП ЮНЕСКО «Информация для всех», 2009. – 234 с.
7. Шейбе С., Рогоу Ф. Медіаграмотність: Підручник для вчителя / С. Шейбе, Ф. Рогоу. / за загал. ред. В. Ф. Іванова, О. В. Волошенюк. – К. : Центр вільної преси, Академія української преси, 2014. – 319 с.

Grażyna Cęcelek

WYRÓWNYWANIE SZANS EDUKACYJNYCH DZIECI I MŁODZIEŻY ZE ŚRODOWISK SPAUPERYZOWANYCH JAKO WAŻNY OBSZAR KOMPETENCJI WSPÓLCZESNEGO NAUCZYCIELA-WYCHOWAWCY

Problem ubóstwa materialnego, determinujący masowe ubożenie społeczeństwa, nasilił się w Polsce wraz z procesami transformacji społeczno – ustrojowej, którym towarzyszył masowy wzrost bezrobocia, gwałtowny spadek produkcji oraz utrzymywanie się niskich płac. Bieda stała się w bardzo szybkim tempie zjawiskiem o skali masowej, obejmując niespodziewanie liczne kategorie ludności i jednocześnie mnóstwo polskich rodzin. „Mającą znaczący wpływ na ludzkie postawy i zachowania oraz na umiejętność przystosowania się do nowych warunków ekonomicznych sytuacja materialna, uległa w wypadku znacznej części społeczeństwa, pogorszeniu.”⁴ Pauperyzacja społeczeństwa wywołała automatycznie różnorodne trudności adaptacyjne do nowej rzeczywistości gospodarczej.

Niezwykle niekorzystnym zjawiskiem, towarzyszącym biedzie polskich rodzin, jest ubóstwo dzieci i młodzieży, co determinowane jest przede wszystkim faktem istnienia poważnych i jednocześnie przewlekłych problemów finansowych w rodzinach wielodzietnych. Wyraźnie w związku z tym obserwowany jest wzrost udziału dzieci i młodzieży wśród ludności biednej. W publikacjach z obszaru tej problematyki podkreśla się, że ubóstwo w Polsce ma „twarz dziecka”, nazywając jednocześnie dzieci biedne „dziećmi bez przyszłości”.

⁴ H. Marzec, Dziecko w rodzinie z ubóstwem materialnym, Mazowiecka Wyższa Szkoła Humanistyczno – Pedagogiczna w Łowiczu, Łowicz 2001, s. 51.

Z badań Eurostatu, cytowanych w raporcie Komisji Europejskiej z lutego 2007 r. w sprawie ochrony socjalnej i integracji społecznej wynika, że średnio w UE-25 w sferze ubóstwa żyje 16% ludności, przy czym aż 19% dzieci. Najmniej biednych dzieci żyje w Szwecji – 9%, najwięcej w Polsce – 29%. Polska jest krajem, w którym skala tego zjawiska jest bardzo wysoka, wręcz porażająca i to nie tylko w porównaniu ze starymi krajami członkowskimi wspólnoty, ale również w porównaniu z nowymi członkami. Dla porównania w Finlandii w sytuacji ubóstwa materialnego egzystuje co dziesiąte dziecko, na Węgrzech co piąte, a u nas co trzecie – czwarte dziecko⁵.

Skala zjawiska polskiej dziecięcej biedy jest więc bardzo duża, co niezwykle niekorzystnie wpływa na kształtowanie się sytuacji edukacyjnej oraz przyszłej pozycji zawodowej i społecznej młodych biednych. „Dramatyzm biedy dzieci i młodzieży w warunkach polskich polega przede wszystkim na dużym prawdopodobieństwie odtwarzania się w kolejnych pokoleniach mechanizmów generujących trwałą marginalizację społeczną młodych ludzi, zamykających ich w kręgu chronicznego ubóstwa i uniemożliwiających pełne uczestnictwo w życiu społecznym, które pozwoliłoby na zmianę pozycji społecznej i jednocześnie wyrwanie się z subkultury biedy”⁶. Specyficznym, bardzo niebezpiecznym generatorem powstawania tego zjawiska jest powielanie przez młodych ludzi niezaradności życiowej osób najbliższych, samoistne przejmowanie sposobu postrzegania i rozumienia problemu biedy oraz kopiowanie orientacji życiowych rodziców. Zachowania takie są rezultatem dziedziczenia tak zwanej subkultury ubóstwa, która kreuje strategię wyuczonyj bezradności i pogodzenia się z losem oraz determinuje tzw. bezwolną adaptację do zastanych warunków życia. Biednych uczniów „łączy przewlekła choroba podciętych skrzydeł”. Od początku są gotowi do lotu, ale nie mają warunków, by latać wysoko. Bieda oznacza wyraźną konieczność egzystencji na niskich poziomach⁷. „Skłonność do postrzegania świata jako źródła warunków życiowych uniemożliwiających zaspokojenie podstawowych potrzeb egzystencjalnych ma tendencję do generalizacji i utrwalania się, dlatego też dzieci wychowywane w rodzinach biednych mocno narażone są na bardzo niebezpieczne zakorzenienie się takiego obrazu i sposobu życia w ich psychice. Dziedziczą one biedę po swych rodzicach, nie widząc możliwości zmiany swego życia na lepsze, co prowadzi do powstawania tzw. zakłętego kręgu ubóstwa”⁸. (G. Cęcelek 2014, s. 371).

Ubóstwo materialne stanowi więc wyraźną zapowiedź znacznie ostrzejszych nierówności społecznych w przyszłości, ponieważ młodzi biedni napotykają liczne trudności w dostępie do edukacji, co jednocześnie implikuje poważne bariery na drodze do zdobycia pracy i odpowiedniego statusu społecznego.

Niezwykle ważne są więc wszelkie działania mające na celu wszechstronne wspomaganie dzieci ubogich, stworzenie im szans na wydobywanie się z kręgu ubóstwa, na wyrwanie się z subkultury generującej nieuchronną marginalizację społeczną, motywowanie ich do nauki, do zdobycia zawodu umożliwiającego lepszą przyszłość oraz przeciwdziałanie międzypokoleniowej transmisji niekorzystnej pozycji społecznej. „Konieczne jest stworzenie takiego systemu, który umożliwi wydobywanie dziecka z biedy i stworzy dla niego

⁵ K. Białobrzeska, Dziecięca bieda – między marginalizacją a automarginalizacją, [w:] Pedagogika społeczna wobec problemów współczesnej rodziny. Polska pedagogika społeczna na początku XXI wieku, M. Ciczkowska-Giedziun, E. Kantowicz (red.), Wydawnictwo Edukacyjne „AKAPIT”, Toruń 2010, s. 215.

⁶ G. Cęcelek, Specyfika pracy opiekuńczo – wychowawczej z dzieckiem ubogim nastawionej na kreowanie jego sukcesu edukacyjnego, [w:] Grażyna Cęcelek, Małgorzata Potoczna, Małgorzata Przybysz-Zaremba (red.), Rodzina – Szkoła – Środowisko społeczne – obszary kształtowania kreatywności i twórczości dziecka (ucznia), Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Skierniewicach, Skierniewice 2016, s. 158.

⁷ M. Janukowicz (2002), Uczeń w pułapce biedy, „Nowe w Szkole”, 2002, nr 2.

⁸ G. Cęcelek, Proces socjalizacji dziecka w rodzinie dotkniętej problemem ubóstwa materialnego oraz sposoby kompensacji jego skutków, [w:] Rodzina – jej teraźniejszość i przyszłość, TOM I, H. Marzec i K. Szymczyk (red.), Naukowe Wydawnictwo Piotrkowskie przy Filii Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Piotrkowie Trybunalskim, Piotrków Trybunalski 2014, s. 371.

większe możliwości edukacyjne. Należy podkreślić z całą stanowczością, że dążenie do zapewnienia równości w dostępie do kształcenia dzieciom biednym, które dźwigają ciężar ubóstwa nie z własnej winy czy lenistwa, lecz wskutek przynależności zdeterminowanej urodzeniem, jest dla nich jedyną szansą awansu społecznego i stanowi bardzo ważne wyzwanie dla współczesnej edukacji⁹.

Ogromna rola w działaniach tych przypada szkole, jako bardzo ważnemu środowisku wychowawczemu, które ma ogromne znaczenie w procesie kształtowania przyszłości swych wychowanków. „Nade wszystko jednak konieczne jest dostrzeżenie problemu ubóstwa, w tym ubóstwa dzieci i młodzieży jako problemu własnego szkoły i środowiska, w którym ona działa i podjęcie wobec niego rozwiązań o charakterze całościowym”.¹⁰ Za pośrednictwem uczęszczania do szkoły dziecko biedne może korzystać z różnorodnych form wsparcia, zarówno tych o charakterze pomocy materialnej, jak też i rzeczowej, pomocy w nauce oraz wsparcia psychologiczno-pedagogicznego.

Tak więc szkoła, ponieważ jest drugą obok rodziny, wielką agendą socjalizacyjną, powinna, oprócz nie podlegających podważaniu funkcji kształcących wypełniać wobec dzieci (szczególnie tych pochodzących ze środowisk zaniedbanych) także funkcje opiekuńcze i kompensacyjne, aby w przyszłości miały one szansę na lepszy los¹¹.

W celu stworzenia optymalnych warunków służących wyrównywaniu szans edukacyjnych dziecka biednego bardzo istotne jest odpowiednie podejście do ucznia, niezmiernie ważne są więc kompetencje społeczne nauczyciela w tym zakresie, takie jak: empatia, wrażliwość na problemy drugiego człowieka, podmiotowe podejście, umiejętność aktywnego słuchania oraz bycia w dialogu z innymi, umiejętności stwarzania poczucia bezpieczeństwa, przekonywania, argumentowania, dostrzegania mocnych stron dziecka, motywowania go do pracy nad sobą, do nauki, do dążenia do zmiany swej sytuacji życiowej.

Nie jest to łatwa praca. „Trudna sytuacja rodzinna nie jest tym, czym uczniowie mogą i chcą się poszczycić. Niewielu z nich otwarcie potrafi się przyznać, że w domu brakuje pieniędzy na książki, nowe trampki czy codzienny ciepły obiad”¹². Konieczna jest więc rzetelna oraz wnikliwa diagnoza pedagogiczna oraz społeczna, umożliwiająca wnikliwe rozpoznawanie problemów uczniów potrzebujących pomocy. Działania takie wymagają cierpliwości, czasu, delikatności i ogromnego taktu. „Do rozmowy z uczniem nauczyciel musi się przygotować. Dzieci są bardziej wrażliwe od dorosłych, łatwo je zranić, spłoszyć, spowodować, że się zablokują. W rozmowie na tak poważny temat, jakim są problemy materialne rodziny ucznia, nauczyciel musi stać się partnerem i potraktować kłopoty swojego wychowanka poważnie i otwarcie”¹³.

Według M. Łoskot¹⁴ do metod umożliwiających nauczycielowi rozpoznanie ucznia potrzebującego pomocy materialnej należą:

- obserwacja,

⁹ G. Cęcelek, *Sytuacja szkolna dziecka z rodziny ubogiej*, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2011, s. 98.

¹⁰ E. Tarkowska, K. Górniak, A. Kalbarczyk, *System edukacji, ubóstwo, wykluczenie społeczne*, „Polityka Społeczna” 2006/11-12, s. 33.

¹¹ P. Broża, *Socjalizacja dziecka w rodzinie biednej – problem dziedziczenia biedy i możliwości jego przezwyciężenia*, [w:] *Pedagogika społeczna wobec problemów współczesnej rodziny. Polska pedagogika społeczna na początku XXI wieku*, M. Ciczowska-Giedziun, E. Kantowicz (red.), Wydawnictwo Edukacyjne „AKAPIT”, Toruń 2010, s. 236.

¹² M. Łoskot, *Martwię się o ciebie, czy możemy porozmawiać? Jak rozpoznać ucznia potrzebującego pomocy*, „Głos Pedagogiczny” 2008/3, s. 36.

¹³ Tamże, s. 37.

¹⁴ Tamże, s. 36.

- informacje uzyskiwane bezpośrednio od ucznia bądź jego rodziców, wywołane przez pytania skierowane do nich – wywiad (swobodny, kierowany), ankieta, technika zdań niedokończonych lub wypracowania,
- informacje uzyskiwane pośrednio – od innych osób lub instytucji.
A. Roter¹⁵ z kolei uważa, iż jednostka udzielająca wsparcia musi posiadać kompetencje (tzw. metaumiejętności) w zakresie:
 - aktywnego słuchania,
 - empatii,
 - rozumienia ograniczeń związanych z przekazem werbalnym, często niedostępnego mu doświadczenia.

Podsumowując, należy stwierdzić, iż specyfika pracy opiekuńczo-wychowawczej z dzieckiem z rodziny ubogiej wymaga od nauczyciela-wychowawcy nie tylko odpowiednich kwalifikacji formalnych i wiedzy teoretycznej, ale także odpowiednich predyspozycji i cech osobowościowych, a przede wszystkim specyficznego powołania do pomagania innym. Szczególnie istotne w tym zakresie są szeroko rozumiane kompetencje społeczne pozwalające na trafne dostrzeganie problemów wychowanków, całościowe ujmowanie i rozumienie ich zachowań, na umiejętną i wnikliwą diagnozę pedagogiczną i społeczną. Niezbędne w tym obszarze jest uwrażliwienie na trudności uczniów, indywidualne podejście do każdego z nich, elastyczność w stosowaniu metod i form pracy opiekuńczo-wychowawczej w zależności od psychofizycznych, rozwojowych oraz edukacyjnych potrzeb dziecka wychowywanego w biednym środowisku rodzinnym.

УДК 94 (477) XX+37

Гринюка Б. М.

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ІВАНА СТАРЧУКА (1944–1950 РР.)

Видатним діячем першої половини ХХ ст. був Іван Данилович Старчук (1894–1950 рр.), відомий насамперед як археолог, етнограф, митець, мистецтвознавець, педагог та антикознавець, викладацька праця, якого залишалася поза увагою науковців й громадськості. В наш час його стиль та методи викладання є актуальними і можуть слугувати зразком для підвищення навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі.

Мета дослідження – дослідити викладацьку діяльність І. Старчука в Львівському державному університеті імені Івана Франка упродовж 1944–1950 рр. Завдання публікації – висвітлити особливості викладацької праці ученого на прикладі лекцій ученого та його внесок у розвиток науки.

На сьогодні проблему педагогічної і викладацької діяльності І. Старчука частково опубліковано у працях М. Филипчука [8, с. 97–103] та Б. Гринюки [1, с. 114–130].

У 1944 р. І. Старчук відновив науково-педагогічну діяльність у Львівському державному університеті ім. І. Франка, який під час війни не функціонував. В університеті він упродовж 1944–1950 рр. читав низку курсів [1, с. 115]. Увагу привертає цікавий факт навчального процесу. У 1944 р. І. Старчук читав курс «Археологія Греції і Риму» для студентів-істориків III курсу. Підготовка до заліків з названого спецкурсу була проведена ученим «шляхом коротких повторень лекцій і вправами на підставі ілюстраційного матеріалу», що суттєво підвищило процент успішності [2, арк. 2].

¹⁵ A. Roter, *Metodyka pracy z dzieckiem z rodziny dotkniętej ubóstwem społecznym, „Auxilium Sociale – Wsparcie Społeczne”* 2001/1, s. VIII.